

اندیشه‌های حقوقی (۱)

حقوق خانواده

آیت الله دکتر محمد موسوی بجنوردی

بکوشش ابوالفضل احمدزاده

مجمع علمی و فرهنگی مجد

موسوی بجنوردی، محمد، ۱۳۲۵
اندیشه‌های حقوقی (۱)، حقوق خانواده / تألیف سید محمد موسوی
بجنوردی، - تهران، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۶
ISBN: 978-964-2955-00-8

فهرست‌نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه بصورت زیرنویس.

۱. حقوق خانواده، الف. انتشارات مجد. ب. عنوان.

۱۹۴/۱/م/۸۴۷ ۲۹۷/۳۷۲

۸۶-۲۸۱۸۵ م

کتابخانه ملی ایران

اندیشه‌های حقوقی (۱)

حقوق خانواده

آیت الله دکتر سید محمد موسوی بجنوردی

انتشارات مجد

بکوشش: ابوالفضل احمدزاده

چاپ اول: ۱۳۸۶ تعداد: ۳۰۰۰ نسخه

حق چاپ محفوظ و منحصر به «مجد» است.

دفتر مرکزی:

تهران، میدان انقلاب، ابتدای خیابان اردیبهشت، تقاطع شهدای ژاندارمری، پلاک ۲۲۱

تلفن و دورنگار: ۶۶۴۹۵۰۳۴ - ۶۶۴۰۹۴۲۲ - ۶۶۴۰۳۳۸۶

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۹۵۵-۰۰۰-۸
ISBN: 978-964-2955-00-8

نمایشگاه دائمی کتابهای حقوقی و قانون «مجد»

تهران، میدان انقلاب، ابتدای خیابان ۱۲ فروردین، پلاک ۱۰، طبقه دوم - تلفن: ۶۶۴۹۰۹۹۸

www.majdlaw.com

E-mail: majd@majdlaw.com

برای شرکت در دوره‌های تخصصی حقوقی با حضور اساتید و صاحب‌نظران

با دپارتمان آموزش «مجد» تماس حاصل فرمایید.

فهرست مطالب

پیش گفتار ۱۳

مقدمه ۱۵

بخش اول

مقاله ۱- ارث زن از شوهر ۱۹

مقدمه ۱۹

میراث زنهای متعدد از شوهر ۲۰

میراث زوجه‌ای که تنها وارث زوج است ۲۱

قائلین به قول اول ۲۲

قائلین به قول دوم ۲۳

قائلین به قول سوم ۲۵

ترجیح قول سوم ۲۵

متعلقات ارث زوجه ۲۶

حکم به محرومیت اجمالی زن، شامل کدام زوجه است؟ ۲۸

قائلین به اختصاص حرمان به زوجه غیر ذات ولد ۲۹

قائلین به عمومیت حکم حرمان به ذات ولد و غیر آن ۳۳

اموال موضوع ارث زوجه ۳۵

بیان اقوال مختلف ۳۵

تورث زوجه از جمیع ترکه به طور مطلق ۳۵

دلیل قائلین به رأی عدم حرمان به طور مطلق ۳۶

ممنوعیت زوجه از عین رباع و تورث از قیمت آن ۳۷

دلیل سید مرتضی (قدس سره) بر این قول ۳۷

محرومیت زوجه از زمین به طور مطلق، عین ابنیه و اشجار ۳۹

دلیل قول مشهور ۴۰

محرومیت زوجه تنها از عین و قیمت اراضی مسکونی ۴۰

نقل و بررسی اخبار وارده در باب منع زوجه از برخی اموال ۴۱

بررسی روایات (ده عنوان) ۴۶

منابع ۵۳

مقاله ۲- بررسی حق حضانت فرزند از نگاه قانون مدنی و فقه شیعه ۵۵

مقاله ۳- ولایت جدّ پدري ۶۱

ولایت جدّ پدري در فقه ۶۱

۶۱	مقاله ۳- ولایت جدّ پدري
۶۱	ولایت جدّ پدري در فقه
۶۲	۱- آیات
۶۲	۲- روایات
۶۴	۳- اجماع
۶۴	۴- توجیه‌های عقلی
۶۶	ولایت جدّ پدري در حقوق
۶۶	۱- قانون مدنی
۶۶	۲- قانون حمایت خانواده
۶۷	اشترای یا عدم اشترای حیات پدر در ولایت جدّ پدري
۶۸	تعارض دو ولایت
۷۰	ولایت در نکاح
۷۰	۱- تعریف و اولیای عقد نکاح
۷۱	۲- مولی علیه در عقد نکاح
۷۱	۳- اقوال در بقای ولایت ولی بر دختر بالغه باکره رشیده
۷۴	۴- حق فسخ نکاح پس از بلوغ
۷۵	منابع
۷۷	مقاله ۴- موجبات سقوط ولایت قهری «قانونی»
۷۷	(۱) کفر ولی قهری
۸۰	۲- حجر ولی قهری
۸۱	سفاهت ولی قهری
۸۱	بازگشت ولایت ولی قهری
۸۲	جنون ولی قهری

بخش دوم

۸۷	مقاله ۵- بررسی فقهی و حقوقی سقط جنین
۸۷	طرح مسأله
۸۸	مبانی اخلاقی
۸۸	سابقه تاریخی
۹۰	تعاریف و مفاهیم
۹۰	تعریف لغوی سقط جنین
۹۱	تعریف پزشکی سقط جنین
۹۱	تعریف حقوقی سقط جنین
۹۲	سقط جنین در فقه
۹۲	سقط جنین از نظر فقه اسلامی
۹۲	الف. مرحله قبل از دمیدن روح

فهرست مطالب □ ۷

۹۲	ب. مرحله پس از دمیدن روح
۹۳	سقط جنین در حقوق موضوعه ایران (از نظر پزشکی قانونی)
۹۴	الف. سقط جنین ضروری
۹۴	ب. سقط جنین طبی
۹۵	ج. سقط جنین جنایی
۹۵	عناصر تشکیل دهنده جرم سقط جنین
۹۵	عناصر عمدی جرم سقط جنین
۹۵	الف. عنصر قانونی
۹۶	ب. عنصر مادی
۹۷	ج. عنصر روانی
۹۸	عناصر اختصاصی جرم سقط جنین
۹۸	الف. وجود جنین
۹۹	ب. اخراج قبل از موعد جنین
۹۹	ج. سوء نیت
۹۹	د. به کار بردن وسایل خاص
۱۰۱	منابع
۱۰۲	مقاله ۶- کودکان متولد از رحم اجاره‌ای
۱۰۳	احکام تکلیفی اجاره رحم
۱۰۳	جواز اجاره رحم
۱۰۳	حرمت اجاره رحم
۱۰۶	وضعیت حقوق کودک آزمایشگاهی ناشی از رحم اجاره‌ای
۱۰۶	آثار غیر مالی
۱۰۶	حرمت نکاح
۱۰۶	رابطه کودک با صاحب اسپرم
۱۰۷	رابطه کودک با صاحب تخمک
۱۰۷	حرمت نکاح یا مادر اجاره‌ای
۱۰۹	حضانت
۱۱۰	تربیت
۱۱۱	ولایت
۱۱۱	آثار مالی
۱۱۲	توارث
۱۱۲	۱) توارث بین صاحب اسپرم و کودک
۱۱۳	۲) توارث بین صاحب تخمک و کودک رحم اجاره‌ای
۱۱۴	۳) توارث بین کودک و صاحب رحم اجاره‌ای یا مادر اجاره‌ای
۱۱۵	نفقه
۱۱۶	۱) انفاق بین کودک و صاحب اسپرم

- ۱۱۶ ..... (۲) انفاق بین کودک و صاحب تخمک
- ۱۱۷ ..... (۳) انفاق بین کودک و صاحب رحم اجاره‌ای
- ۱۱۸ ..... سایر روابط مالی
- ۱۱۸ ..... روابط مالی بین صاحبان جنین آزمایشگاهی و مادر اجاره‌ای
- ۱۲۴ ..... منابع
- ۱۲۵ ..... مقاله ۷- بررسی فقهی حقوقی پیرامون تغییر جنسیت
- ۱۲۵ ..... مقدمه
- ۱۲۵ ..... نظریه مشروعیت مطلق تغییر جنسیت
- ۱۲۵ ..... ۱- اصل حلیت
- ۱۲۶ ..... ۲- قاعده فقهی تسلیط
- ۱۲۶ ..... ۳- عدم تغییر در خلقت الهی
- ۱۲۷ ..... نظریه ممنوعیت مطلق تغییر جنسیت
- ۱۲۷ ..... ۱- حرمت از بین بردن اعضای بدن
- ۱۲۸ ..... ۲- غیر مقدور بودن و عدم توانایی در ایجاد تغییر در خلقت الهی
- ۱۲۸ ..... ۳- مخالفت با مصالح عمومی
- ۱۲۸ ..... ۴- عدم منفعت عقلایی مشروع و قابل اعتنا
- ۱۲۹ ..... ۵- استناد به قاعده «الناس مسلطون علی انفسهم»
- ۱۲۹ ..... نظریه مشروعیت مشروط تغییر جنسیت
- ۱۳۰ ..... تقسیم بندی کشورها از نظر وجود یا عدم وجود
- ۱۳۱ ..... قوانین مصوب پیرامون تغییر جنسیت
- ۱۳۱ ..... شرایط تغییر جنسیت در کشورهایی مانند ایران
- ۱۳۱ ..... وضعیت شناسایی جنسیت جدید
- ۱۳۲ ..... آثار و احکام فقهی و حقوقی مترتب بر تغییر جنسیت
- ۱۳۴ ..... تغییر جنسیت و مسأله نکاح
- ۱۳۴ ..... تغییر جنسیت و پیوند زناشویی
- ۱۳۵ ..... تغییر جنسیت و مسأله مهریه در ازدواج دائم
- ۱۳۶ ..... نظریه عدم لزوم پرداخت مهریه مطلقاً
- ۱۳۶ ..... نظریه لزوم پرداخت کل مهریه مطلقاً
- ۱۳۸ ..... تغییر جنسیت و مسأله عده
- ۱۳۹ ..... منابع
- ۱۴۰ ..... مقاله ۸- همانند سازی با هدف درمان ناباروری
- ۱۴۰ ..... معنا و مفهوم همانند سازی
- ۱۴۲ ..... احکام تکلیفی استفاده از تکنیک همانند سازی
- ۱۴۲ ..... جواز استفاده از تکنیک همانند سازی با هدف درمان ناباروری
- ۱۴۴ ..... حرمت استفاده از تکنیک همانند سازی با هدف درمان ناباروری

۱۴۵	.....	أدلة مخالفان اخلاقی شبیه سازی
۱۴۵	.....	شبیه سازی انسان خلاف انسانیت
۱۴۶	.....	شبیه سازی انسان و کیان خانواده
۱۴۶	.....	شبیه سازی و مشکلات عاطفی
۱۴۶	.....	شبیه سازی و رواج تبعیض
۱۴۶	.....	شبیه سازی یعنی کارخانه‌ای شدن تولید مثل
۱۴۷	.....	بی اعتمادی اخلاقی محصول شبیه سازی انسان است
۱۴۷	.....	شبیه سازی حقوق کودک را پایمال کند
۱۴۷	.....	شبیه سازی انسان تحت شرایط خاص جایز است
۱۴۸	.....	وضعیت حقوقی نسب کودک آزمایشگاهی ناشی از همانند سازی
۱۴۹	.....	نظر فقها
۱۵۰	.....	حقوق کودک آزمایشگاهی ناشی از همانند سازی

بخش سوم

۱۵۵	.....	مقاله ۹- اقسام طلاق از نظر حکم شرعی
۱۵۶	.....	اقسام طلاق از جهت صحت و فساد
۱۵۷	.....	تعریف طلاق بائن
۱۵۷	.....	اقسام طلاق بائن
۱۵۹	.....	طلاق خلع و مبارات
۱۵۹	.....	معنای لغوی و اصطلاحی خلع
۱۶۰	.....	معنای لغوی و اصطلاحی مبارات
۱۶۱	.....	چگونگی صیغه در خلع
۱۶۴	.....	عوض یا فدیة در خلع و مبارات چگونه است؟
۱۶۵	.....	آیا بذل تبرعی شخص ثالث، از جانب زن صحیح است؟
۱۶۵	.....	آیا توکیل در خلع و مبارات صحیح است؟
۱۶۶	.....	شرایط رجوع مختلعه به میذول:
۱۶۶	.....	نزاع بر سر فدیة یا مال بذل شده:
۱۶۷	.....	در صورت تلف یا معیوب شدن عوض:
۱۶۷	.....	طلاق رجعی
۱۶۷	.....	تعریف فقهی - حقوق طلاق رجعی
۱۶۸	.....	رجوع در اصطلاح حقوقی
۱۶۹	.....	رجوع حق است یا حکم؟
۱۷۰	.....	نظرات فقها و حقوقدانان در این زمینه:
۱۷۱	.....	اقسام طلاق رجعی
۱۷۴	.....	فروعی دز این بحث
۱۷۶	.....	متابع

- مقاله ۱۰- بررسی طلاق قضائی در فقه و حقوق..... ۱۷۸
- نقد و بررسی ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی..... ۱۷۸
- طرح پیشنهادی جهت اصلاح و تکمیل ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی ۱۸۰
- ارزیابی و نقد تبصره الحاقی به ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی ۱۸۲
- تطبیق مصادیق ارائه شده در تبصره ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی..... ۱۸۳
- با شروط ضمن عقد نکاح..... ۱۸۳
- شرایط موجود جهت اجرای ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی در محاکم..... ۱۸۴
- قلمرو ماده ۱۱۳۰ قانون مدنی..... ۱۸۵
- تعیین مصادیق طلاق قضایی با چه مرجعی است؟ (قانون، عرف یا قاضی) ... ۱۸۶
- بررسی مصادیق عسر و حرج در آرای قضایی ۱۸۸
- استنکاف شوهر از دادن نفقه..... ۱۸۸
- ابتلاء شوهر به بیماریهای صعب العلاج و یا لاعلاج ۱۸۹
- عقیم بودن مرد و سایر عوارضی که مانع از تولد شود..... ۱۹۱
- ترک زندگی خانوادگی توسط زوج..... ۱۹۲
- اختیار همسر یا همسران دیگر توسط مرد..... ۱۹۲

بخش چهارم

- مقاله ۱۱- بلوغ..... ۱۹۷
- بلوغ امری تکوینی است..... ۱۹۸
- تأثیر عوامل طبیعی در بلوغ: بلوغ تکوینی است..... ۱۹۹
- بلوغ از منظر آیات قرآن کریم..... ۲۰۰
- بلوغ از دیدگاه احادیث و روایات..... ۲۰۴
- علامت دیگر بلوغ..... ۲۱۲
- مقاله ۱۲- بررسی مفهوم و معیار کودکی در تفکر اسلامی و قوانین ایران ... ۲۱۴
- مقدمه..... ۲۱۴
- مراحل کودکی..... ۲۱۶
- الف) دوره قبل از دبستان..... ۲۱۷
- ب) دوره دبستانی..... ۲۱۷
- ۱- کودک از دیدگاه قرآن..... ۲۱۸
- ۲- کودک از دیدگاه علما و فقها..... ۲۲۱
- الف) از ولادت تا هفت سالگی..... ۲۲۱
- ب) دوره دوم که از هفت سالگی تا ظهور بلوغ..... ۲۲۱
- ج) از سن بلوغ به بعد..... ۲۲۱
- ۳- کودک از دیدگاه قانون مدنی ایران..... ۲۲۲
- ۴- سن کودکی از دیدگاه فقه اسلامی..... ۲۲۲
- الف) سن بلوغ از دیدگاه قرآن..... ۲۲۲

۲۲۴	..... (ب) سن بلوغ از دیدگاه احادیث
۲۲۵	..... (ج) سن بلوغ از دیدگاه فقها
۲۲۶	..... ۵- سن کودکی در قانون مدنی ایران
۲۳۱	..... ۶- سن کودکی از دیدگاه کنوانسیون حقوق کودک
۲۳۳	..... مسئولیت والدین در قبال کودکان
۲۳۴	..... ۱- وظایف و مسئولیتهای پدر و مادر قبل از ازدواج
۲۳۵	..... ۲- وظایف والدین قبل از ولادت فرزند
۲۳۷	..... ۳- وظایف والدین بعد از تولد فرزند
۲۳۸	..... مسئولیت جامعه در قبال کودکان و بالعکس
۲۴۰	..... منابع
۲۴۱	..... مقاله ۱۳- کودک آزاری
۲۴۲	..... انواع کودک آزاری
۲۴۲	..... الف) کودک آزاری جسمی
۲۴۲	..... ب) کودک آزاری جنسی
۲۴۲	..... ج) کودک آزاری عاطفی
۲۴۳	..... د) کودک آزاری ناشی از غفلت و مسامحه
۲۴۳	..... علل کودک آزاری
۲۴۳	..... الف) علل روانی
۲۴۵	..... ب) علل خانوادگی
۲۴۵	..... ج) علل فرهنگی
۲۴۵	..... حرمت اذیت و آزار کودک از دیدگاه اسلام
۲۴۶	..... الف) کودک آزاری از دیدگاه قرآن
۲۴۷	..... ب) سنت
۲۴۸	..... تعلیم و تربیت از دیدگاه فقهی
۲۴۹	..... روش تربیتی اسلام
۲۵۰	..... تنبیه و تادیب کودک از دیدگاه اسلام
۲۵۲	..... الف) تادیب کودکان از لحاظ تربیتی
۲۵۴	..... ب) میزان مجازات
۲۵۵	..... منابع

بخش پنجم

۲۵۹	..... مقاله ۱۴- قضاوت زن در فقه و حقوق اسلامی
۲۶۲	..... دادرسی زن در فقه اسلامی
۲۶۴	..... دادرسی زن در فقه شیعه
۲۶۵	..... ادله و مستندات عدم جواز قضا زن
۲۶۶	..... الف- اصل

۲۶۷	ب - اجماع.....
۲۶۹	ج. آیات و روایات.....
۲۷۱	روایات و احادیث.....
۲۸۳	چگونگی استدلال به این روایات.....
۲۸۵	دلایل دیگر: (قیاس اولویت).....
۲۸۸	عدم قابلیت زن در تصدی منصب قضا.....
۲۸۹	فقه اهل سنت و دادرسی زن.....
۲۸۹	۴ - لفظ رجل در حدیث بریده از پیامبر که فرمود:.....
۲۹۰	نظریه فقهای عظام در مورد قضاوت زن از دیدگاه اسلام.....
۲۹۰	نظریه محقق اردبیلی.....
۲۹۱	نظریه شیخ صدوق.....
۲۹۲	انتصاب قاضی در زمان غیبت.....
۲۹۲	دیدگاه اول.....
۲۹۳	دیدگاه دوم.....
۲۹۴	مقاله ۱۵ - مبحث نفقه.....
۲۹۴	۱ - مقدمه.....
۲۹۴	۲ - نفقه در لغت.....
۲۹۵	۳ - نفقه در اصطلاح.....
۲۹۵	۴ - تعریف اقارب.....
۲۹۶	۵ - تعریف نفقه اقارب.....
۲۹۸	۶ - میزان نفقه.....
۲۹۹	۷ - ترتیب تقدم و تأخر نفقه.....
۳۰۲	۸ - آن چیزی که نفقه را ساقط می‌کند:.....
۳۰۳	منابع.....
۳۰۴	مقاله ۱۶ - حقوق زنان.....

پیش‌گفتار

در تاریخ پر فراز و نشیب فقه، عنصر اصلی اجتهاد که از آن می‌توان به پویندگی و دگرگونی در گستره نصوص دینی با توجه به مقوله زمان و مکان، نام برد، همواره گام‌های بلندی در راستای به روز در آوردن فقه و یافتن راه‌حل‌های متناسب با مسایل مستحدثه، برداشته شده است که به بیانی دیگر می‌توان گفت، گستردگی روز افزون سؤالات و شبهات جدید، مستلزم پاسخگویی اهل فن و علمای آن رشته است.

حال سخن از بزرگانی چون: قدیمین، شیخین، شهیدین و از متأخرین مانند شیخ انصاری و امام خمینی و آیت الله میرزا حسن بجنوردی (قدس سرهم) چندان آسان و سهل نیست، چرا که در طول سالیان متمادی اجزاء لاینفک فقه، به دست هم قطارانی چون اینان، به تحرک و گویایی و پویایی لازم رسیده است و اکنون حاصل دست رنج آنها، کتابهای وزینی است که گذر زمان و غبار کتابخانه‌ها، از تازگی و غنایشان نکاسته است. لذا می‌توان گفت در عصر کنونی که هر روز تحول و دگرگونی، تمام زندگی بشر را تحت الشعاع قرار می‌دهد، فقهای معاصر و به عبارت بهتر حقوقدانان مطرح و طراز اول، با دو مسئولیت خطیر مواجه هستند: اول اینکه باید به خوبی، چالش‌های نوین معاصر را دریافته و در پی یافتن پاسخ‌های متناسب با آنها باشند و از سوی دیگر، از شیوه‌ها و متد جدید استنباط بهره‌مند شوند تا میراث کهن مایه فقه شیعیه را در قالب یک زبان کار آمد و به روز درآمده با فهم بالنسبه همگانی بیان کنند.

آری فقه شیعیه، حتی فقه سنتی‌اش، در اعصار مختلف از پویایی و حرکت لازم برخوردار بوده است هر چند که، در دوره‌هایی با ایستایی موقت روبرو شده، اما با گذشت زمان، به خصوص در دوره‌های اخیر، بر میزان حرکت و دگرگونی‌اش افزوده شده است. از این رو، چندی از دانشمندان و حقوقدانان معاصر به نوآوری‌هایی در فقه و حقوق دست زده‌اند که نوشته‌هایشان جدا از کتاب‌های مستقل در مقالاتی آمده است که

می‌توان به چند تا از آنها اشاره‌ای گذرا نمود، مجموعه مقالات دکتر شهیدی، دکتر گرجی، دکتر فیض، دکتر کاتوزیان، دکتر مهرپور و....

در این کتاب که گزیده‌ای از مقالات استاد فرزانه و عالم اندیشمند حضرت آیت الله دکتر سید محمد موسوی بجنوردی (دام ظلّه) با موضوع خانواده است، به خوبی می‌توان به همسان سازی فقه با زمان و مکان پی برد، حتی ایشان در برخی از دست نوشته‌هایشان، چنان به کُنه مطلب و ریز قضیه می‌پردازد که گویا متخصص و صاحب نظر در همان رشته و فن است و این، علامت و دلیل گویایی است که بالندگی فقه در قالب اجتهاد پویا را می‌رساند که البته در مکتب تشیع، هر مجتهدی را یارای رسیدن به آن قله هست.

باید اذعان داشت که ایشان در طی چند دهه اخیر، به تحقیقات و پژوهشهای گسترده‌ای دست زده که اعظم آثار ایشان، بیانگر مسایل و چالش‌هایی است که در اجتماع، جاری و ساری است که البته، اکثراً به رشته تحریر درآمده و از سوی ناشرین مختلف و جدیداً از سوی انتشارات مجد به چاپ رسیده است.

در پایان، از زحمات و تلاشهای بی دریغ و راهنمایی‌های علمی کارشناس ارشد فقه و حقوق پژوهشکده حضرت امام خمینی (س) و انقلاب اسلامی سرکار خانم لیلا روحی که در چاپ و تهیه آثار استاد، نهایت دقت و همت را داشته‌اند، تشکر و قدردانی می‌شود.

انتشارات مجد

مقدمه

بعد از پیروزی انقلاب اسلامی با توجه به شبهات و مسائل مستحدثه و نیز ضرورتِ بحث و کنکاش دقیق علمی، بر این شدم که در راستای پاسخگویی علمی و منطقی، مباحث و مسائل مطروحهٔ فقهی و حقوقی را در قالب مقالات علمی و دانشگاهی ارایه دهم که بحمدالله تا الان ۷ جلد از مجموعه مقالات فقهی، حقوقی، فلسفی و اجتماعی با رویکرد تازه و تطبیقی به چاپ رسیده است.

این کتاب با عنوان «حقوق خانواده» از مجموعه مقالات فقهی - حقوقی است که در بر دارنده سؤالات و گرایش‌های نوین حقوقی - اجتماعی در رابطه با مسایل زنان جامعه اسلامی است که می‌توانیم از آنها، به عنوان مسایل روز حقوقی زنان نام ببریم.

لذا برای روشن شدن ذهن شما و علاقه‌مندان بحث‌های حقوقی، به چند نکته اساسی و کلیدی، اشاره‌ای گذرا خواهم داشت: اول اینکه: دین مبین اسلام و شریعت منور محمدی (ص) منادی احیای حق و حقوق زنان، در طول تاریخ بوده و هست، هر چند که زن در این سیر تکوینی، مظلوم واقع شده و از یکسری حقوق حقهٔ خود، محروم و دور افتاده است اما با رجوع به آموزه‌ها و تعالیم تعالی بخش اسلام، می‌توان به حق مدعی شد که، اسلام زن را به کرامت ذاتی و انسانی خود، رهنمون کرد که نص صریح قرآنی دلالت بر این امر دارد: *وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ*.^(۱)

دوم اینکه: زمانی پیامبر مکرم اسلام، حضرت ختمی مرتبت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و سلم، با سیرهٔ عملی و نظری خود انقلاب فرهنگی عظیمی را در جزیره العرب به راه انداخت که زن، نماد تیره بختی و سرافکنندگی بود و در واقع، ایشان زن را در اجتماع انسانی وارد کرد تا زن و مرد، توأماً چرخه چرخان زندگی را بر دوش گیرند.

از طرف دیگر، آن حضرت یادآور شد که از سنت‌های جاهلی و از افکار جنسیتی اجتناب کنند و تنها تفاضل و برتری را نقطه و ترس الهی، بدانند: *إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ*. سوم اینکه: اگر امروز، بحث‌های فمینیستی در جامعه رشد و نضج می‌گیرند، عکس‌العملی بیش نیست، به عبارت دیگر دلیل اصلی و بارز آن، بی‌اعتنایی و یا کم‌توجهی به حقوق زنان به معنای عام کلمه است، بنابراین اگر راه و چاره‌ای در قالب قانون و آئین‌نامه اجرایی اندیشیده شود، هرگز در جامعه شاهد این دست معضلات و یا بحران‌ها نخواهیم بود، چون که اسلام برای ما الگو و اسوه قرار داده است^(۱) و صدرصد، مخالف مردسالاری و زن‌سالاری است، بلکه مدافع ارزش سالاری است. اینجانب، در طول سالیان متمادی که در خدمت حضرت امام (س)، به تلمذی مشغول بوده‌ام، سیره عملی و نظری ایشان را در باره زن، منبعث از نصوص قرآن و احادیث پیامبر عظیم‌الشأن (ص) و ائمه معصومین (ع) تشخیص دادم و به عنوان مثال، می‌توانم به نامه ایشان، خطاب به گورباچف اشاره کنم که در آن مقطع، نامه را توسط یک عالم حوزوی و یک استاد دانشگاه و یک زن مسلمان، فرستاد و این عمل و مشی امام، گویای خط فکری و سیاسی وی نسبت به زن بوده و همیشه تأکید بر همیاری و همفکری زنان در سطوح مختلف جامعه داشتند.

در پایان، از برادر اندیشمند و مدیر کوشا و روشن اندیش انتشارات مجد، جناب آقای سیدعباس حسینی‌نیک و نیز از پژوهشگر و دانشجوی خوش استعداد آقای ابوالفضل احمدزاده که در جمع‌آوری و تنقیح مطالب، نهایت سعی را مبذول داشته، صمیمانه سپاسگذاری می‌کنم و از حضرت حق، توفیق روز افزون این دو بزرگوار را مسئلت دارم.

والحمد لله رب العالمین

سید محمد موسوی بجنوردی